

YHTENEVÄTKÖ EUROOPAN ALKOHOLIOLOT?

VERTAILEVA EUROOPPALAINEN ALKOHOLITUTKIMUS VALMISTUU

THOR NORSTRÖM – JUSSI SIMPURA

Ruotsin EU-puheenjohtajakauden alkupuolella järjestävät EU ja Maailman terveysjärjestön WHO:n Euroopan aluetuimisto Tukholmassa 19.–21. helmikuuta 2001 konferenssin ”Alcohol and Young People in Europe”. Konferenssiin osallistuvat EU-maiden terveysministerit sekä monisatapäinen virallisten edustajien ja asiantuntijoiden joukko WHO:n Euroopan alueen maista Tadžikistanista Islantiin ja Portugalista Venäjälle. Konferenssin yhteydessä julkistetaan myös kaksi tuoretta vertailevaa tutkimusta Euroopan maiden alkoholioloista. Toinen niistä on 15–16-vuotiaita koskeva koulunuoisotutkimus (ESPAD), jonka kansainväliset vertailutulokset vuodelta 1999 nyt ilmestyvät (ks. Hibell & al. 2001). Toinen on kolme vuotta käynnissä ollut vertaileva eurooppalaisen alkoholitutkimus (ECAS, European Comparative Alcohol Study).

VERTAILEVAN EUROOPPALAISEN
ALKOHOLITUTKIMUKSEN TAUSTA JA TOTEUTUS

ECAS-tutkimus tarkastelee alkoholipolitiikan, alkoholin kulutuksen ja juomatapojen sekä niihin vaikuttavien elinolo- ja talousilmiöiden samoin kuin alkoholin käytön seurausten muutoksia ja niitten keskinäissuhteita EU-maissa ja Norjassa ajanjaksolta 1950–1995, osittain vuoteen 2000 ulottuen. Yksi ECAS-tutkimuksen keskeisiä kysymyksiä on alkoholiolojen mahdollinen yhtenäistyminen tai samanlaistuminen, homogenisoituminen, 16 maassa toisen maailmansodan jälkeen. Tutkimuksen tuloksia voidaan muun muassa käyttää pohjana keskusteltaessa tarpeesta ja mahdollisuuksista rakentaa yhteistä eurooppalaista alkoholipolitiikkaa.

ECAS-tutkimus käynnistyi ruotsalais-suomalaisesta aloitteesta vuonna 1998. Sen ovat rahoit-

taneet EU:n työ- ja sosiaaliasioiden pääosasto (entinen pääosasto V) sekä ruotsalaiset ja suomalaiset toteuttajatahot. Toteutusvastuu on ollut ruotsalais-suomalaisella työryhmällä. Hallinnollinen vastuu on ollut Ruotsin kansanterveyslaitoksella (Folkhälsoinstitut, hankkeen hallintojohtana dosentti Ola Arvidsson). Tutkimuksen tieteellisenä johtajana on toiminut professori Thor Norström Tukholman yliopiston sosiaalitutkimuslaitoksesta SOFI:sta ja varajohtajana tutkimusprofessori Jussi Simpura Stakesista. Tutkimuksen työryhmään on kuulunut yli kymmenen tutkijaa Ruotsista, Suomesta ja Norjasta. Lisäksi tutkimukseen on osallistunut yhdyshenkilöverkosto, jossa on ollut tutkijaedustaja kaikista EU-maista Luxemburgia lukuun ottamatta.

Tutkimuksen ensimmäiset tulokset julkaistaan vuoden 2001 alussa kahden tieteellisen aikakauskirjan erikoisnumeroina (Addiction, Supplement 1, 2001, toim. Thor Norström; Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift, English Supplement, 2001, toim. Jussi Simpura). Näissä raporteissa ilmestyvät artikkelit ja muut ECAS-hankkeeseen liittyvät tähänastiset julkaisut on lueteltu tämän selostuksen kirjallisuusluettelossa. Tutkimus päättyy kesäkuussa 2001, johon mennessä ilmestyvät vielä muun muassa maaraporttikokoelmat alkoholipolitiikasta (Österberg & Karlsson 2001) ja juomatavoista (Simpura & Karlsson 2001b) sekä laaja ekonometrinen analyysi alkoholijuomien kysynnästä (Leppänen & al. 2001b). Kaikissa raporteissa ei ole voitu tarkastella kaikkia 16 maata, sillä tietoja ei aina ole ollut tasaisesti kaikkialta saatavissa. Hankkeeseen liittyy vielä jatko-osa, jossa tarkastellaan alkoholin kulutuksen ja alkoholikuolleisuuden mittaamiseen liittyviä menetelmäongelmia. Jatko-osa valmistuu vuonna 2002.

ECAS-hankkeella on viisi kuvaus- ja analyysitehtävää, jotka muotoiltiin tutkimussopimuksessa seuraavasti (ks. hankkeen lähtökohdista tarkemmin Norström 1999):

Alkoholipolitiikan muutokset. Tavoitteena on tuottaa systemaattinen katsaus erilaisiin alkoholi-ongelmien ehkäisytöimiin, kuten hinnan ja saatavuuden sääntelyyn, mainonnan sääntelyyn sekä kasvatus- ja valistustoimiin. Lisäksi on tuotettu katsaustietoa julkisilla paikoilla, kuten ravintoloissa, tapahtuvan juomisen sääntelytoimista ja ehkäisevän toiminnan rakenteista. Katsauksessa käsitellään myös alkoholipoliittisten toimien toteutettavuutta eri maissa muun muassa yleisen mielipiteen muutoksia ja painostusryhmien toimintaa tarkastelemalla.

Alkoholin kokonaiskulutuksen trendien analyysi. Alkoholin myyntitilastojen antamat tiedot olivat tässä perustana. Samassa yhteydessä toteutettiin alkoholijuomien kysynnän ekonometrinen analyysi taloudellisten tekijöiden vaikutuksen esille saamiseksi. Tehtävään kuului myös tilastoimattoman kulutuksen muutosten tarkastelu.

Juomatapatrendien analyysi. Monissa maissa on tehty haastattelu- ja kyselytutkimuksia alkoholin kulutuksesta ja juomatavoista. Kuitenkin on vain vähän kerätty vertailevaa tietoa eri maiden juomatapamuutoksista ja niiden eroista. Asiantuntijayhteistyöllä pyrittiin tietojen parempaan vertailukelpoisuuteen. Runsaan juomisen ja rajun kertajuomisen esiintyvyyttä tarkasteltiin vertailuasetelmassa.

Alkoholin käytön seurausten analyysi. Ainoat alkoholin käytön seurausindikaattorit, jotka ovat edes jotenkin riittävässä määrin vertailukelpoisia, ovat kuolleisuustiedot, vaikka niissäkin on paljon vertailuongelmia. Kuolleisuustietoja kerätään niistä kuolinsyistä, joissa alkoholin on osoitettu olevan ilmeinen riskitekijä: alkoholimyrkytys, alkoholipsykoosi, maksakirroosi, onnettomuudet ja tapaturmat, itsemurhat sekä väkivaltakuolemat. Perustehtävänä on alkoholikuolleisuustiedoissa esiintyvien maitten välisten erojen ja muutossuuntien kuvaaminen. Jatkotehtävänä on tarkastella alkoholin kulutuksen muutoksien yhteyttä kuolleisuusmuutoksiin.

Alkoholipolitiikan, alkoholin kulutuksen, juomatapojen ja alkoholin käytön seurausten analyysin yhdistäminen. Viimeisenä tehtävänä on eri perustehtävissä saatujen tulosten kytkeminen toisiinsa.

Seuraavia kysymyksiä tarkastellaan: Ovatko maitten väliset erot alkoholin käytön seurausten profiilissa yhteydessä alkoholipolitiikan ja juomatapojen eroihin? Onko alkoholin kulutuksen ja alkoholihaittojen esiintyvyyden välisen yhteyden voimakkuus riippuvainen juomatavoista ja harjoitetusta alkoholipolitiikasta? Mitä päätelmiä tuloksista voidaan tehdä ajatellen yhteisen koordinoitun alkoholipolitiikan rakentamista?

SAMANLAISTUVATKO ALKOHOLIN KULUTUS, JUOMATAVAT JA ALKOHOLIPOLITIIKAT EU-MAISSA?

Tutkimusaineistot alkoholin kulutuksesta ja juomatavoista sekä niiden taustatekijöistä ja alkoholipolitiikasta on jouduttu keräämään monenkirjavista lähteistä. Kulutus- ja hintatietoja sekä elinolotietoja saadaan virallisista tilastoista, erillistutkimuksista ja alkoholin tilastoimattoman kulutuksen osalta myös asiantuntija-arvioista. Juomatapatietoja saadaan haastattelu- ja kyselytutkimuksista. Alkoholipolitiikan kuvaamisessa ovat avainasemassa viralliset säädökset ja politiikka-asiakirjat. Kaikissa tapauksissa on lisäksi käytetty avuksi ECAS-tutkimuksen yhdyshenkilöitä tutkittavissa maissa. Tästä huolimatta aineistoihin sisältyy epävarmuutta, joka on mahdollisuuksien mukaan otettu raporteissa huomioon. Aineistonäkökohtia selostetaan yksityiskohtaisesti kussakin raportissa erikseen.

Jo 1970-luvulle tultaessa havaittiin, että läntisen Euroopan maiden väliset erot *alkoholin kulutusmäärissä* ja juomalajimielityksissä olivat hitaasti kaventumassa. Häkan Leifman (2001a & b) on artikkeleissaan käynyt yksityiskohtaisesti läpi sekä myyntitietoihin perustuvan tilastoidun kulutuksen että monissa maissa merkittävän tilastoimattoman kulutuksen trendejä; arvioita on täsmennetty myös selvittämällä matkailun vaikutusta (juominen ulkomailla, matkatuliaisat; ks. Trolldal 2001).

Leifmanin arvioiden mukaan alkoholin henkeä kohden laskettu kokonaiskulutus yli 15-vuotiaassa väestössä (mukaan lukien tilastoimaton kulutus) oli 1990-luvun puolivälin jälkeen EU-maissa vajaan 15 litran (Portugali, Ranska) ja 7–8 litran (Norja, Ruotsi) välillä. Vain Norja ja Ruotsi jäivät alle 10 litran tasolle. Kulutuserot ovat pienentyneet: 1970-luvulle saakka ennen kaikkea siksi, että vähän juoneissa maissa juotiin jatkuvasti enemmän, mutta 1980-luvulta alkaen myös

siksi, että paljon juoneissa maissa kulutus on kääntynyt laskuun. Tosin Ranskassa kulutuksen aleneminen alkoi jo 1950-luvulla. Maiden väliset erot ovat silti edelleen suuret (esimerkiksi Suomen ja Ranskan välillä yli 3 litraa).

Kulutusmäärien erojen taustalla ovat myös juomalajimieltymykset muuttuneet, niin että kunkin maan perinteinen valtajuoma (pohjoisessa ennen väkevät, nyt olut; Keski-Euroopassa olut, etelässä viini) on menettänyt asemiaan. Edelleenkin myös tässä suhteessa on kuitenkin suuria eroja, niin että viinimaat erottuvat olutmaista selvästi.

Kulutusmäärien ja niiden erojen muutoksen taustalla voi olla erilaisia tekijöitä. Kulutusmäärien muutoksen takana voi tapahtua myös erilaisia juomatapojen muutoksia (Simpura & Karlsson 2001a). Kulutuksen ja juomatapojen muutokset voivat heijastaa elinolojen muutoksia (Karlsson & Simpura 2001), taloudellisten tekijöiden muutoksia (Leppänen & al. 2001a) sekä myös alkoholipolitiikan muutoksia (Karlsson & Österberg 2001). Kaikista näistä voi etsiä myös merkkejä mahdollisesta samanlaistumisesta, joka olisi vaikuttanut kulutusmäärien ja juomalajimieltymysten samanlaistumiseen.

Juomatapoihin liittyy kaikissa maissa paljon uskomuksia ja käsityksiä kansallisista erikoispiirteistä. Monet luulevat myös tietävänsä, miten heidän oman maansa ja muidenkin maiden juomatavat ovat muuttuneet. Vaikka tutkimuksia on paljon, niiden tarjoama tietopohja vertailuille osoittautui kuitenkin niin hataraksi, että yhteisistä muutossuunnista ei voida sanoa paljoakaan täsmällistä (ks. tarkemmin Simpura & Karlsson 2001a). Raittiiden määrä aleni vähän juovissa pohjoisen Euroopan maissa varsinkin 1960- ja 1970-luvulla, mutta on säilynyt melko suurena paljon juovissa Välimeren maissa niitten naisväestön keskuudessa. Naisten osuus alkoholin kulutuksesta kasvoi vähän juovissa maissa vielä 1990-luvulle asti, mutta ei ole perusteita väittää, että naisten juomisen lisääntyminen olisi yleiseurooppalainen trendi. Alenevan kulutuksen viinimaissa naistenkin alkoholin kulutus on lisäksi voinut vähentyä, vaikka heidän osuutensa kulutuksesta olisi lisääntynytkin. Naisten osuus alkoholin kulutuksesta vaihtelee nykyisin 30 prosentin molemmin puolin. Vaikka alkoholiongelmissa puhuttaessa keskustelua usein hallitsevat nuorison ongelmat, eivät alle 20-vuotiaat nuoret ole missään maassa olleet koskaan eniten juova ryh-

mä. Eri aikoina ja eri maissa eniten ovat juoneet milloin nuoret aikuiset miehet, milloin keski-ikäiset miehet, joskus jopa eläkeiän kynnyksellä olevat miehet.

Alkoholin kulutuksen ja alkoholihaittojen määrän välisen yhteyden kannalta olisi tärkeää tietää, minkälainen on kulutuksen jakauma eri maissa ja mikä on niin sanotun humalajuomisen osuus ja määrä – ja miten nämä ovat muuttuneet (ks. artikkelin loppupuolelta tuloksia alkoholikuolleisuuden eroista). Kummastakaan keskeisestä asiasta ei ole saatavissa riittäviä tietoja. Juomatavoisakin on edelleen suuria eroja, vaikka merkkejä erojen hitaasta tasoittumisesta onkin. Kaiken kaikkiaan juomatapoja koskevat tulokset viittaavat siihen, että juomatapamuutokset tapahtuvat kaikkialla hyvin hitaasti, sukupolven ja vuosikymmenien aikamittakaavassa. Elinolojen, talouden ja alkoholipolitiikan muutokset eivät näy suurina hyppäyksinä juomatapojen laadullisissa piirteissä, vaikka juotujen määrien muutokset voivat olla joskus tuntuvia. Siksi myös pyrkimykset juomatapojen muuttamiseksi alkoholipoliittisin toimin voivat jäädä vaikutuksiltaan vähäisiksi, vaikka monet uskovatkin tällaisten toimien mahdollisuuksiin (eri näkemysistä ks. Rehm 1999; Simpura 1999).

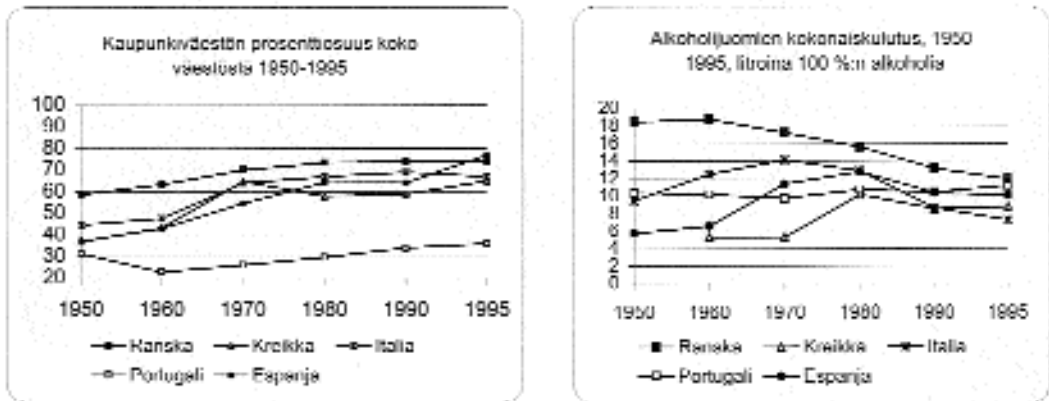
Elinolojen muutoksien arvellaan voivan vaikuttaa myös alkoholin kulutuksen ja juomatapojen muutoksiin (Karlsson & Simpura 2001). Kaupungistumisen (ks. kuvio 1) ja kansainvälistymisen voisi olettaa samanlaistavan myös alkoholin käyttöä, kun perinteiset, usein keskenään erilaiset elämäntavat ja elinpiirit eri maissa vähitellen muovautuvat yhtenäisemmässä muotissa. Tämä modernisaatioksikin kutsuttu prosessi on edennyt eri maissa samansuuntaisesti, mutta eri tahtiin.

Kaupungistumisen rinnalla ovat muuttuneet työnteon ja ajankäytön rakenteet, viestintä ja viihde, liikkuminen ja kansainväliset kontaktit; näillä kaikilla voi olla vaikutuksensa alkoholin käyttötapoihin. Elinolojen homogenisoituminen on ollut voimakasta, vaikka myös sillä alueella on vielä eroja jäljellä. Sen sijaan ei voitu havaita systemaattista yhteyttä elinolojen muutoksen ja alkoholin kulutuksen ja juomatapojen muutoksen välillä.

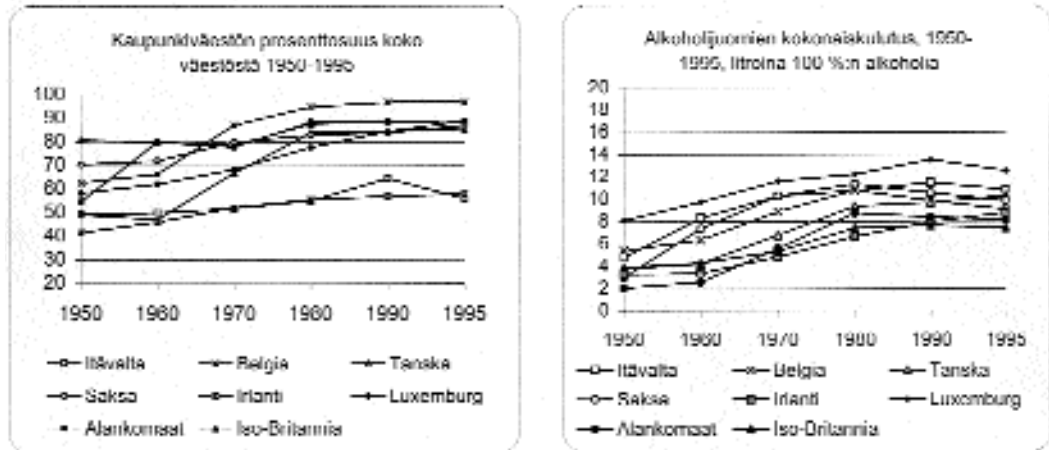
Taloudelliset tekijät, kuten alkoholijuomien hintojen muutokset ja väestön ostovoiman muutokset, vaikuttavat alkoholin kulutukseen (Leppänen & al. 2001a). Eri juomien ja eri paikoissa tapahtuvan juomisen hinnat voivat muuttua erisuun-

Kuvio 1. Kaupunkiväestön prosenttiosuus koko väestöstä vs. alkoholijuomien kokonaiskulutus, 15 EU-maata (+ Norja), 1950–1995

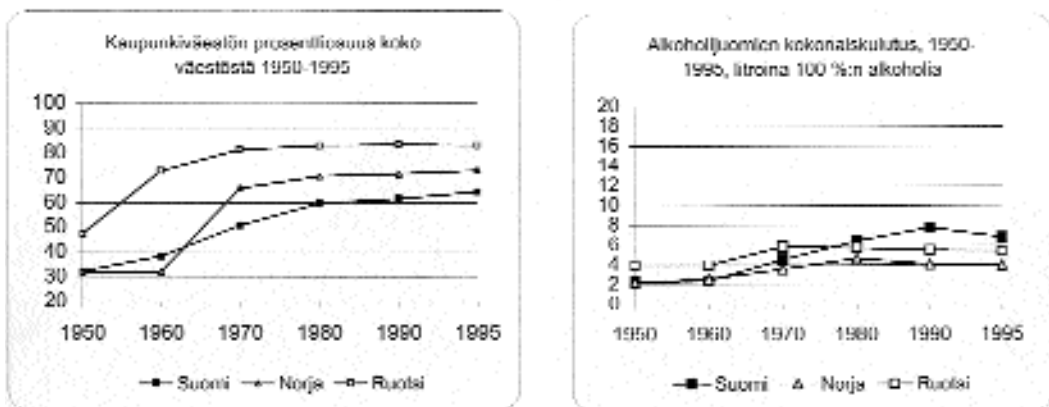
Viinimaat

Olutmaat

Entiset viinamaat

Lähteet: Miettinen 1997; UN Demographic Yearbook 1952, 1962, 1963, 1968, 1970, 1997; UN Statistical Yearbook 1990/91; WHO Health for All Data Base, 1999; Hurst & al. 1997

Taulukko 1. Alkoholipolitiikan laajuus ja tiukkuus¹ 15 Euroopan maassa 1950–2000

	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Belgia	6	7	8	8,5	10,5	11,5
Tanska	4	4	6	7	7	8,5
Suomi	17	17	15,5	18,5	18,5	14,5
Ranska	1	6,5	9,5	9,5	10,5	12,5
Kreikka	2	2	2	2	6	7
Irlanti	8	8	12	12	12	12
Italia	7	7	8	12	12	13
Alankomaat	6	6	6	11	13	13
Norja	17	17	17	19	19	17
Portugali	1	2	2	4	6	8
Espanja	0	0	0	4,5	10	10
Iso-Britannia	8	9	14	14	14	13
Ruotsi	17,5	18,5	18,5	18,5	18,5	16,5
Saksa	4	4	5	6	7	8
Itävalta	4	7	7	6	7	7
Keskiarvo	6,8	7,7	8,7	10,2	11,4	11,4

¹ Mitä korkeampi pistemäärä, sitä laajempi ja tiukempi alkoholipolitiikka on.

taisesti, mikä vaikuttaa juomalajien suosioon ja juomatapoihinkin. Eri maissa taloudellisten tekijöiden vaikutukset ovat olleet hieman toisistaan poikkeavat. Hintojen muutokset vaikuttavat alkoholijuomien kulutukseen voimakkaimmin pohjoisen Euroopan maissa ja vähiten eteläisen Euroopan viinintuottajamaissa. Yleisellä ostovoiman kasvulla näyträä olevan yhtäläinen vaikutus alkoholin kulutukseen kaikissa tutkimuksen kohteina olleissa maissa.

Maitten välillä on siis eroja alkoholin kulutukseen liittyvissä hintavaikutuksissa. Tähänastisissa tarkasteluissa ei ole vielä voitu osoittaa, että erot olisivat tasoittumassa ja että taloudellisten tekijöidenkin vaikutukset olisivat homogenisoitumassa. Tutkimuksessa arvioitiin myös sitä, kuinka suuri on taloudellisten tekijöiden osuus alkoholin kulutuksen vaihtelun selittämisessä verrattuna elinolojen ja kulttuurin muutoksiin sekä alkoholipolitiikan vaikutuksiin. Tulokseksi saatiin, että taloudelliset tekijät selittävät muutoksista merkittävän osan mutta ovat kuitenkin toissijaisia muihin tekijöihin nähden.

Alkoholipolitiikan mahdollista samanlaistumista EU-maissa ja Norjassa tarkasteltiin laatimalla indeksi, joka kuvaa alkoholipolitiikan laajuutta ja tiukkuutta eri maissa vuodesta 1950 tähän päivään (taulukko 1; ks. Karlsson & Österberg 2001). Tarkastelussa otettiin huomioon alkoholin saatavuuden sääntely (myyntipaikkojen määrä, aukioloajat, ostoikärajat jne.) sekä valistus- ja

kontrollitoimet, mutta ei hinta- ja veropolitiikkaa eikä niin sanotun epävirallisen kontrollin muutoksia. Tulokset viittaavat siihen, että samanlaistumista on tapahtunut jonkin verran varsinkin viimeksi kuluneiden 20 vuoden aikana. Perinteisesti laajan ja tiukan alkoholipolitiikan maat ovat väljentäneet politiikkaansa, kun taas perinteisesti suppean ja väljän politiikan maat ovat hitaasti omaksuneet hieman tiukempia otteita. Tämä homogenisoituminen näkyy virallisten toimintaohjelmien ja muodollisten säännösten tasolla. Eri asia on, miten pitkälle eri maat ovat panneet toimeen näitä ohjelmia ja säädöksiä.

Alkoholipoliittisten toimien vaikutuksista alkoholin kulutukseen ja haittoihin on paljon tutkimusta laajan alkoholipolitiikan maista (ks. maa-raportteja, Österberg & Karlsson 2001). Ne osoittavat selkeästi, että varsinkin saatavuuden sääntelyllä (ja myös hinta- ja veropolitiikalla) on vaikutusta kulutukseen ja sitä kautta alkoholihaittoihin. Vaikutukset eivät aina ole suuria ja dramaattisia. Vain harvoissa tapauksissa on Euroopassa voitu toteuttaa suuria kertaluonteisia alkoholipolitiikan reformeja. Tunnetuimmat näistä ovat Ruotsin vuoden 1955 vastakirjajärjestelmän poisto, Ruotsin keskiolutuudistus vuodelta 1965 ja Suomen vuoden 1969 keskiolutuudistus. Suurilla muutoksilla on ollut tuntuva vaikutus alkoholin kulutukseen ja alkoholihaittoihin, mutta juomatapojen laadullisia piirteitä eivät nekään ole juuri muuttaneet.

ECAS-tutkimuksen neljännessä osatehtävässä selvitettiin alkoholiin liittyvän kuolleisuuden vaihtelua EU-maissa ja Norjassa sekä tutkittiin, missä määrin tämä vaihtelu oli yhteydessä alkoholin kulutustason vaihteluihin. Kysymys on siis siitä, millä tavoin alkoholin kulutuksen kasvu tai väheneminen heijastuu väestön kuolleisuudessa. Tarkastelu perustuu aikasarjatietoihin kulutuksesta ja kuolleisuudesta. Seuraavat eri tavoin alkoholiin liittyvät kuolinsyyt olivat analyysin kohteena (suluissa on mainittu aihetta käsittelevä artikkeli):

- maksakirroosikuolleisuus (Ramstedt 2001a)
- erityisiin alkoholiehtoihin diagnooseihin liittyvä kuolleisuus (Ramstedt 2001b)
- tapaturmakuolleisuus (Skog 2001a, b)
- itsemurhat (Ramstedt 2001c)
- väkivaltakuolemat (Rossow 2001)
- sydän- ja verisuonitautikuolemat (Hemström 2001)
- alkoholiin liittyvä kokonaiskuolleisuus (Norström 2001).

Artikkeleissa selostetaan yksityiskohtaisesti niitä monia täsmennyksiä, joita kussakin ryhmässä on tehtävä alkoholin kulutuksen ja kyseisen kuolinsyyntä yhteydestä.

Aineistoina käytettiin kaikista EU-maista (paitsi Kreikasta ja Luxemburgista, joitten aineistot eivät erilaisista menetelmäsysteimeistä olleet vertailukelpoisia) sekä Norjasta kerättyjä aikasarjatietoja alkoholikuolleisuudesta ja alkoholin kulutuksesta (jälkimmäisistä ks. Leifman 2001a). Ne katsoivat yleensä koko tutkimusjakson 1950–1995, mutta muutamissa maissa jouduttiin tyytymään lyhyempiin tarkastelujaksoihin. Tarkastelut tehtiin erikseen kolmessa maaryhmässä (historiallisesti matalan kulutuksen maat Suomi, Norja ja Ruotsi; keskiryhmä Belgia, Tanska, Hollanti, Irlanti, Englanti, entinen Länsi-Saksa ja Itävalta; korkean kulutuksen maat Espanja, Ranska, Italia ja Portugali). Kuolleisuutta tarkasteltiin erikseen sukupuolen ja iän mukaan muodostetuissa väestöryhmissä. Analyysimenetelmänä olivat vakiintuneet aikasarja-analyysin menetelmät.

Tulokset voidaan tiivistää vastaukseksi seuraavaan kysymykseen: Paljonko muuttuu kussakin maassa alkoholikuolleisuus, kun alkoholin kulutus kasvaa yhden litran henkeä kohti? Tulokset

taulukossa 2 osoittavat, että alkoholin kulutuksen kasvu lisää yleensä kuolleisuutta, eikä yksikään harvoista kuolleisuuden alenemiseen viittavista tuloksista ole tilastollisesti merkitsevä. Kaikissa maissa alkoholin kulutuksen kasvu johtaa miesten maksakirroosikuolleisuuden ja erityisiin alkoholisiihtiiin liittyvän kuolleisuuden kasvuun, mutta yhdessäkään maassa ei kulutuksen kasvu ole tuottanut merkitsevää vähenemistä sydän- ja verisuonitautikuolleisuudessa. Tapaturmakuolleisuudessa puolet havaituista kuolleisuusmuutoksista on tilastollisesti merkitseviä, ja on huomattava, että kaikki maaryhmäkohtaiset vaikutukset ovat merkitseviä. Perusteellisempi tarkastelu osoittaa, että Keski- ja Etelä-Euroopan maissa alkoholivaikutus näkyy erityisesti liikennekuolemissa. Pohjoisemmassa Euroopassa korostuvat kaatumiset ja muut tapaturmat, eivät niinkään liikennekuolemat. Väkivaltakuolemissa yhteys alkoholin kulutukseen on merkitsevä miesten keskuudessa kaikissa maaryhmissä ja noin puolessa yksittäisistä maista; naisten keskuudessa yhteys ei monestikaan yltänyt merkitseväksi. Itsemurhien yhteys alkoholin käytön muutoksiin on voimakas pohjoisessa Euroopassa (varsinkin kun tarkastellaan lähemmin eri ikäryhmiä), mutta heikko muissa maissa. Alkoholin kulutuksen kasvu lisää kokonaiskuolleisuutta kaikissa maissa, ja noin puolet havaituista efekteistä on tilastollisesti merkitseviä.

Tuloksien tulkinnassa on oltava varovainen, varsinkin kun vertaillaan eri maita erikseen miesten ja naisten kohdalla. On kuitenkin havaittavissa se yleinen piirre, että yhteys alkoholin kulutuksen muutosten ja kuolleisuusmuutosten välillä on pohjoisen Euroopan perinteisesti matalan alkoholikuolleisuuden maissa voimakkaampi kuin muissa maissa. Poikkeuksena tästä on sydän- ja verisuonitautikuolleisuus, jonka yhteys alkoholin kulutukseen oli eri maaryhmissä samanlainen.

Alkoholiin liittyvää kuolleisuutta ja alkoholin kulutusta koskevat tulokset tukevat vahvasti niin sanottua kokonaiskulutusmallia: mitä enemmän juodaan, sitä enemmän on haittoja, oli pa mää tahansa. Mutta tuloksissa on myös tätä perusväitettä räsmentäviä lisäsävyjä. Vaikka alkoholin kulutusmäärä on tärkeä alkoholikuolleisuuteen liittyvä tekijä kaikkialla, on mahdollista, että juomisen tapa vaikuttaa kulutuksen ja kuolleisuuden yhteyteen. Selkeimmin tämä näkyy alkoholin ja itsemurhien kytkennässä: se on vahva pohjoisessa Euroopassa, mutta heikko tai olema-

Taulukko 2. Arvioitu prosentuaalinen muutos eri kuolleisuusmuodoissa miehillä (M) ja naisilla (N), kun alkoholin kokonaiskulutus (100 %:n alkoholia henkeä kohden yli 15-vuotiaassa väestössä) kasvaa yhden litran. Arviot perustuvat aikasarja-analyysihin (ARIMA-mallit, differentioitu data) ajanjaksolta 1950–1995

	Maksa- kirroosi		Erityiset alkoholi- kuolinsyyt		Tapaturmat		Itsemurhat		Väkivalta- kuolemat		Sydän- ja verisuoni- taudit		Kokonais- kuolleisuus
	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M
<i>Matalan kulutuksen maat</i>													
Suomi	15,6*	6,5	8,9	27,9	4,8	8,9*	3,7	4,3	11,2*	3,9	0,6	-1,5	1,7
Norja	22,1	4,7	45,1*	116,0*	11,3*	5,0*	12,9	24,6*	25,5*	6,4	-1,2	2,7	4,1*
Ruotsi	57,3*	39,5*	52,2	81,9*	11,0*	14,9	10,6*	8,2*	16,3*	14,1*	-2,4	0,3	3,1*
Maaryhmät yhteensä	31,7*	16,9*	35,4*	75,3*	9,0*	9,6*	9,1*	12,4*	17,7*	8,1	-1,0	0,5	3,0*
<i>Keski- kulutuksen maat</i>													
Itävalta	9,9*	8,2*	1,9	29,8	6,6*	5,2*	-1,5	0,9	,2	3,8	0,9	2,3	1,1*
Belgia	8,8*	8,0*	7,7	15,9	2,4	6,3*	4,6	9,9*	14,2	10,9	1,5	2,0	0,8
Tanska	10,2*	-5,4	29,8*	13,2	2,9	-3,8	-1,8	-0,2	17,4	4,5	0,5	2,3	1,5
Irlanti	6,7*	4,8	13,7	14,8	7,5*	7,6*	3,3	1,1	20,6*	4,8	-1,5	1,7	-0,1
Hollanti	7,8*	2,1	11,2	27,4*	-2,0	0,0	-1,6	6,7*	9,1	4,8	0,7	1,1	2,4*
Iso-Britannia	11,6	13,8*	48,0*	62,4*	2,0	-0,8	-1,1	2,7	8,4	11,9	0,4	2,7	0,2
Länsi-Saksa	8,7*	4,7*	12,4*	27,1*	4,5*	4,8*	0,6	2,9	3,5	5,9	1,5	0,2	1,6*
Maaryhmät yhteensä	9,1*	5,2*	17,8*	27,2*	3,4*	2,8*	0,4	3,4*	10,5*	6,7*	0,6	1,8*	1,1*
<i>Korkean kulutuksen maat</i>													
Ranska	11,6*	18,3*	8,9*	8,9*	4,0*	3,4*	0,2	0,1	1,7	-1,3	0,2	-0,8	1,2*
Italia	11,6*	8,4*	-3,7	-6,9	2,2*	3,2*	-1,3	0,3	3,9	1,4	-0,9	-1,4	1,0
Portugali	10,6*	12,9*	-	-	1,0	-0,2	1,6*	1,4	6,7*	-0,4	0,9	1,0	1,7*
Espanja	5,2*	2,8*	4,8	1,0	2,0*	1,2	-2,8	0,1	16,0*	7,3	3,4*	2,3*	0,2
Maaryhmät yhteensä	9,8*	10,6*	3,3	1,0	2,3*	1,9*	-0,6	0,5	7,1*	1,8	0,9	0,3	1,0*

* $p < .05$

ton Etelä- ja Keski-Euroopassa. Tämän eron yksi tulkinta on, että mitä tiukemmin alkoholin käyttö on osa arkielämää, sitä harvemmin alkoholin ongelmakäyttö johtaa syrjäytymiseen (jonka osoittimenä itsemurhiakin silloin pidetään). Pohjoisen ja etelän välinen ero alkoholin kulutustason vaikutuksissa tapaturma- ja väkivaltakuolleisuuden vastaa taas niitä eroja, joita ainakin joissakin (mutta ei kaikissa) tutkimuksissa on havaittu humalajuomisen esiintymisessä. Sen sijaan mahdollinen humalakulutuksen suurempi yleisyys pohjoisessa voi tuskin selittää sitä, että alkoholin kokonaiskulutuksen kuolleisuusvaikutukset ovat pohjoisessa suurempia myös pitkäaikaiseen alkoholin käyttöön liittyvissä kuolinsyissä. Tämän eron takana voi olla maitten välisiä eroja alkoholin kulutuksen väestöjakauman muodossa. Mutta valitettavasti tarjolla on toistaiseksi liian vähän vertailukelpoista tietoa humalajuomisesta ja ku-

lutuksen väestöjakaumasta näiden arvailujen tarkistamiseksi.

Monissa alkoholiin liittyvissä kuolinsyissä, mutta varsinkin maksakirroosikuolleisuudessa, ovat alkoholin kulutustason vaikutukset merkitseviä myös eri ikäryhmissä. Tämä havainto tukee teoriaa (Skog 1985), jonka mukaan alkoholin kulutuksen muutokset tapahtuvat yleensä koko väestössä samanaikaisesti. Silloin siis on olemassa jonkinlainen juomisen kollektiivinen ulottuvuus: kaikkien juomisen muutokset vaikuttavat kaikkien muiden juomisen muutoksiin.

Ainoa alkoholin kokonaiskulutuksen ja alkoholiin liittyvän kuolleisuuden välinen yhteys, joka on samanlainen kaikissa maissa, molemmilla sukupuolilla ja kaikissa ikäryhmissä, on se, että alkoholin kulutustason ja sydän- ja verisuonitautikuolleisuuden välillä ei ole missään väestöryhmässä minkäänlaista yhteyttä. Tämä viittaa sii-

hen, että alkoholin kokonaiskulutuksen nousulla ei olisi väestötasolla myönteisiä vaikutuksia sydän- ja verisuonitautikuolleisuuteen. Samaan suuntaan käy se havainto, että alkoholin kulutuksen kasvu ei missään maassa ole yhteydessä kokonaiskuolleisuuden vähenemiseen.

KOHTI EUROOPPALAISTA ALKOHOLIPOLIITIKKAA JA LISÄÄNTYVÄÄ SAMANLAISTUMISTA?

ECAS-tutkimuksen tulokset osoittavat, että EU-maiden ja Norjan muodostamassa joukossa on vielä paljon maitten välisiä eroja alkoholin kulutuksessa, juomatavoissa ja alkoholipoliitikassa. Erot ovat pienempiä alkoholikuolleisuuden ja kulutustason muutoksen yhteyksiä tarkasteltaessa: kaikkialla juomisen lisääntyminen tuottaa yleensä myös enemmän alkoholin käyttöön liittyvää kuolleisuutta. Juomatapojen erot voivat heikentää kulutustason ja kuolleisuuden yhteyttä mutta eivät poista sitä. Juomatavoista tiedetään kuitenkin vielä vähän, joten suurin osa alkoholipoliittisen keskustelun yhteydessä esitetyistä käsityksistä maitten välisistä juomatapaeroista on mieluummin uskomuksia kuin tutkimukseen perustuvaa tietoa. Vaikka juomatapavaikutuksista tiedettäisiinkin enemmän, on joka tapauksessa ilmeistä, että juomatapamuutokset tapahtuvat niin hitaasti ja niitä on niin vaikea tuottaa alkoholipoliittisin toimin, että juomatapoihin vaikuttaminen tuskin voi olla tehokas tai nopea tapa alkoholihaittojen lieventämiseksi.

Juomisen muutoksiin ja samalla siis alkoholin käytön seurausten määrään vaikuttavat ensinnäkin elinolojen ja kulttuurin yleiset muutokset,

sitten taloudelliset tekijät ja kolmanneksi alkoholipoliittikka. Elinoloja ja kulttuurin muutosta ei voida tarkasti ohjailla julkisin toimin, taloudellisten tekijöiden kehitykseen voidaan vaikuttaa hieman enemmän, ja alkoholipoliittikka on kaikkein välittömimmän poliittisten toimien vaikutuspiirissä. Sen toimenpiteistä ovat alkoholihaittojen vähentämisen kannalta merkittävimpiä ne, jotka puuttuvat suoraan alkoholin kulutuksen määrään.

Vaikka maitten väliset erot ovat edelleen suuret, on samanlaistumistakin havaittavissa. Maitten väliset alkoholin kulutustasoerot ovat kaventuneet, elinolot ja kulttuuripiirteet ovat lähestyneet toisiaan ja alkoholipoliitikassakin on vähemmän eroja kuin ennen. Alkoholijuomien hintavaikutukset ovat eri maissa erilaiset, mutta ostovoiman muutosten vaikutukset samanlaiset. Tulokset hintavaikutusten samanlaistumisesta ovat vielä epävarmoja. Samanlaistuminen ei tapahdu käden käänteessä: nytkin havaitut samanlaistumisprosessit ovat vaatineet vuosikymmeniä tullakseen edes näkyviksi. Juomatapojen muutoksen luonnollinen aikamittakaava on mieluummin sukupolvia kuin vuosikymmeniä. Pyrkimyksissä hahmotella mahdollista yhteistä eurooppalaista alkoholipoliittikkaa joudutaan siis vielä vuosikymmeniä lähtemään siitä, että maiden välillä on merkittäviä eroja jokseenkin kaikissa alkoholiin liittyvissä suhteissa. Alkoholihaittojen määrän vähentämisen kannalta tehokkaalta näyttää vain sellainen politiikka, joka tähtää alkoholin kulutuksen alentamiseen. Sen tiellä on taas jatkuvasti suuri määrä poliittisia ja taloudellisia intressiristiriitoja.

KIRJALLISUUS

Health for All Data Base. WHO: European Region (<http://www.who.dk/>), January 1999

Hemström, Ö.: Per capita alcohol consumption and ischaemic heart disease mortality. *Addiction* 96 (2001), Supplement 1

Hibell, B. & al.: The 1999 ESPAD report. Stockholm: CAN, 2001

Hurst, W. & Gregory, E. & Gussman, T.: Alcoholic beverage taxation and control policies: international survey. 9. ed. Ottawa: Brewers Association of Canada, 1997

Karlsson, T. & Simpura, J.: Changes in living conditions and their links to alcohol consumption and drinking patterns in 16 European countries, 1950 to

2000. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 18 (2001): English Supplement, 82–99

Karlsson, T. & Österberg, E.: A scale of formal alcohol control policy in 15 European countries. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 18 (2001): English Supplement, 117–131

Leifman, H.: Estimations of unrecorded alcohol consumption levels and trends in 14 European countries. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 18 (2001): English Supplement, 54–70. 2001a

Leifman, H.: Homogenisation in alcohol consumption in the European Union. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 18 (2001): English Supplement, 15–30. 2001b

Leppänen, K. & Sullström, R. & Suoniemi, I.: Ef-

fects of economic factors on alcohol consumption in 14 European countries. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 18 (2001): English Supplement, 100–116. 2001a

Leppänen, K. & Sullström, R. & Suoniemi, I.: The consumption of alcohol in fourteen European countries – a comparative econometric analysis. Reports. Helsinki: Stakes, 2001 (ilmestyy). 2001b

Miettinen, A.: Work and Family: data on women and men in Europe. Working papers E 2/1997. Helsinki: The Population Research Institute, 1997

Norström, T.: European Comparative Alcohol Study – ECAS. Project presentation. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 16 (1999): English Supplement, 5–6

Norström, T.: Per capita alcohol consumption and all-cause mortality in 14 European countries. *Addiction* 96 (2001), Supplement 1

Norström, T. & Skog, O.-J.: Alcohol and mortality: Methodological and analytical issues in aggregate analyses. *Addiction* 96 (2001), Supplement 1

Ramstedt, M.: Liver cirrhosis mortality in 15 European countries. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 16 (1999): English Supplement, 55–73

Ramstedt, M.: Per capita alcohol consumption and liver cirrhosis mortality in 14 European countries. *Addiction* 96 (2001), Supplement 1. 2001a

Ramstedt, M.: Explicitly alcohol-related mortality in 15 Western European countries. Manuscript (ilmestyy 2001). 2001b

Ramstedt, M.: Alcohol and suicide in 14 European countries. *Addiction* 96 (2001), Supplement 1. 2001c

Rehm, J.: Draining the ocean to prevent shark attacks? *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 16 (1999): English Supplement, 46–54

Room, R.: The idea of alcohol policy. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 16 (1999): English Supplement, 7–20

Rossow, I.: Alcohol and homicide – a cross-cultural comparison of the relationship in 14 European countries. *Addiction* 96 (2001), Supplement 1

Simpura, J.: Drinking patterns and alcohol policy.

Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift 16 (1999): English Supplement, 35–45

Simpura, J.: Trends in alcohol consumption and drinking patterns: sociological and economic explanations and alcohol policies. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 18 (2001): English Supplement, 3–13

Simpura, J. & Karlsson, T.: Trends in drinking patterns among adult population in 15 European countries, 1950 to 2000: a review. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 18 (2001): English Supplement, 31–53. 2001a

Simpura, J. & Karlsson, T.: Trends in drinking patterns in 15 European countries, 1950 to 2000: a collection of country reports. Reports. Helsinki: Stakes, 2001 (ilmestyy). 2001b

Skog, O.-J.: The collectivity of drinking cultures: A theory of the distribution of alcohol consumption. *British Journal of Addiction* 80 (1985), 83–99

Skog, O.-J.: Alcohol policy: Why and roughly how? *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 16 (1999): English Supplement, 21–34

Skog, O.-J.: Alcohol consumption and overall accident mortality in 14 European countries. *Addiction* 96 (2001), Supplement 1. 2001a

Skog, O.-J.: Alcohol consumption and mortality rates from traffic accidents, accidental falls, and other accidents in 14 European countries. *Addiction* 96 (2001), Supplement 1. 2001b

Trolldal, B.: Alcohol sales figures in 15 European countries: corrected for consumption abroad and tax-free purchases. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift* 18 (2001): English Supplement, 71–81

United Nations Demographic Yearbook, 1952, 1962, 1963, 1968, 1970, 1997. Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office
United Nations Statistical Yearbook 1990/91. New York: United Nations

Österberg, E. & Karlsson, T.: Alcohol control policies in EU countries and in Norway: a collection of country reports. Reports. Helsinki: Stakes, 2001 (ilmestyy).